ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 1,3

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.03.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.03.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.03.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

MAMMADOVA SHAKAR,
XAMIDOV MANSUR
Ozarbayjon va o'zbek tillaridagi somatik frazeologizmlarning qiyosiy-tipologik tahlili 7

YAKUBOVA NILUFAR EGAMBERGANOVNA
O'zak va qolip (vazn) nazariyasi arabiy o'zlashmalarni
tahlil qilishning asosiy mezoni sifatida 12

SAMANDAROV RUSTAM DO'SYOROVICH
Tilshunoslik fani taraqqiyotida applikativ modelning murakkab
sintaktik qurilmalar shakllanishidagi o'rni 17

ИШАНХАНОВА МУХЛИСАБОНУ ТУРГУНОВНА
Арабская лингвистическая традиция VII–XVII вв.: формирование
интеллектуального стиля и инструментов сохранения языковой нормы 21

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
MAMAROZIQOVA SUG'DIYONA SHUXRATJON QIZI
Jomiyning «Yusuf va Zulayho» dostonida forsiy o'rin-joy yasovchi affikslarining qo'llanilishi 25

TO'YCHIYEVA ZULAYXO HAMROQO'LOVNA,
YERJANOVA SAULE BAYMURZAYEVNA
Mahmud Koshg'ariyning «Devony lug'oti-t-turk» asarida keltirilgan
maqollardagi so'zlarning semantik-stilistik xususiyatlari 29

SADULLAYEVA MATLYUBA AXROROVNA
Ahmad Yassaviy ijodining ramziy tili va undagi raqamli tasavvuf 33

SOTVOLDIYEV SIROJIDDIN MAXAMMADDIN O'G'LI
Arab tilida enantiosemiya hodisasi: semantik tabiati va ilmiy talqinlar tahlili 36

PANJIEVA NASIBA NARMAXMATOVNA
SAIBNAZAROVA NAZOKAT
English proverbs with number components 39

ЛАТИПОВ АЗИЗ АКБАРАЛИЕВИЧ
Сопоставительная характеристика категории
фазовости в английском и узбекском языкознании 42

AMONOV MUXTORJON UMAROVICH
«Boburnoma» asaridagi arabcha o'zlashmalarda antonimlik 45

ОРИФЗОДА МАДИНА КАМИЛОВНА,
ОРИФЗОДА БОНУ КАМИЛОВНА
Системное изучение словообразовательной омонимии
в ретроспективном и перспективном аспектах 48

SABIROV ASROR ABDULLAYEVICH
Nemis–o'zbek siyosiy terminlarining semantik va stilistik xususiyatlari 52

IBRAXIMOVA IRODA BOBIR QIZI
O'zbekistonda til siyosati va ingliz tilining rivoji 56

TURSUNOVA MARXABO RAXMONOVNA
Jojo Moyesning «To seni topgunimcha» romanida kognitiv dissonans fenomenining
psixologik va lingvistik talqini hamda uning tarjimashunoslikdagi ifodasi 60

ARZIMURODOVA E'ZOZA BERDIMUROD QIZI
Zamonaviy mobil aloqa terminlarida transliteratsiya strategiyalari: ingliz va o'zbek tillari qiyosida 64

BOZOROVA SEVARA KAMOL QIZI
Savdo konsepti doirasida sinonimiya (o'zbek va ingliz tillari misolida) 68

КАРИМОВА ГУЗАЛ ИХТИЯРОВНА
Лингвокультурологический аспект концепта и его изучение в разных языках 71

MAXAMMATOVA FERUZA OLIMOVNA
O'tkir Rahmat she'riyatida sinonim so'zlarning qo'llanishi haqida ayrim mulohazalar 76

MUSTAFOEVA MAKSAD ASKAROVNA
The structural and linguistic analysis of anthroponyms in «Beowulf» and «Alpomish» folk epics 79

МУНДАРИЖА

NOSIROVA DILNOZA RIZOKULOVNA
Semantic and pragmatic features of john green's novels in contemporary young adult literature 82

RAXIMOVA ZARINA UKTAMOVNA
O'smirlar psixologiyasining lingvopoetik ifodasi va tarjimada ichki monolog hamda emotsional tasvir 87

RAXMATOVA GULNOZA ISOXONOVNA
O'zbek tilidagi so'roq olmoshlari va so'roq yuklamalarining ingliz tilidagisi bilan qiyosi 90

BERDIYEVA SITORA UTKEROVNA
G'afur G'ulomning «Shum bola» asarida yumorning badiiy funksiyalarining lingvistik jihatlari 93

SHAMSITDINOVA MOXINABONU AKBAR QIZI
Yapon tilida omonimlardan foydalanishda nutqiy strategiyalar 98

AXMEDOV SALOHIDDIN SAHOBIDDIN O'G'LI
Nurota tumanidagi ayrim hududlar mahalliy shevalariga xos bo'lgan fonetik va leksik xususiyatlar 100

BAHRIDDINOVA MADINA
Fitonimik o'xshatishlarning Jumagul Suvonova she'riyatida qo'llanishi 102

SAYFULLAYEV BAURJAN
O'zbekiston hududidagi qozoq shevalarining lingvistik tavsifi 106

XOLMANOVA ZARNIGOR
Nutq etiketi tushunchasi va uning tilshunoslikdagi o'rni 113

ADABIYOTSHUNOSLIK

ШОФИЕВ ОБИДЖОН БАХТИЁРОВИЧ
Телба образининг бадиий талқини
(Эркин Аъзамнинг «Сув ёқалаб» ва «Танҳо қайиқ» киноқиссалари мисолида) 116

ASQAROVA ZULAYXO YANGIBOYEVNA
Muhammad Rizo Ogahiyning «Riyozu-d-davla» asaridagi ta'rixlarning badiiy-estetik qimmati 120

MAMADJONOVA SEVARA MAXAMADJON QIZI
Adabiyotshunoslikda dualizm tushunchasining nazariy va
metodologik asoslari (Agata Kristi poetikasi misolida) 125

RAHIMOVA SARVINOZ TOLIBOVNA
Usmon Azimning «Devorlari yiqilgan bog'» hamda «Yana sevgi haqida she'rlar»
asarlaridagi simulyakra va boshqa postmodern xususiyatlar ifodasi 128

СААКЯН РОЗА ЮРЬЕВНА
Поэтика полемического жанра в памфлетной публицистике
Даниэля Дефо и Жонатана Свифта 131

SHAMSIYEVA SHOXISTAXON QUDRATULLAYEVNA
Gender rollarni aks ettiruvchi stereotiplar 135

НАСРИДИНОВА СИТОРА УТКИРОВНА
Мотив отсутствия и присутствия как средство создания
напряжения в рассказе Джека Ритчи «Отсутствие эмили» 141

BAFOYEVA ROXILA VALIJON QIZI
Amerika hamda o'zbek postmodern adabiyoti xususiyatlari 144

KHAKIMOVA NARGIZA KHAYRILLOYEVNA
Mythological origins of the epics "Arthuriana" and "Alpamysh" 147

TA'LIM

TILOVOVA GO'ZAL RUSTAMOVNA
Ta'lim jarayonida o'quv izohli lug'atlardan foydalanishning nazariy va amaliy ahamiyati 151

YULDASHEVA DILAFRUZ
The role of teacher instruction in efl classrooms: a discourse-oriented analysis
of their importance in teaching young learners 154

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 3
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

NUROTA TUMANIDAGI AYRIM HUDUDLAR MAHALLIY SHEVALARIGA XOS BO'LGAN FONETIK VA LEKSIK XUSUSIYATLAR

Axmedov Salohiddin Sahobiddin o'g'li
Kattaqo'rg'on davlat pedagogika instituti
O'zbek tili va gumanitar fanlar kafedrasi o'qituvchisi
salohiddinaxmedov19941711@gmail.com,
+99877-707-94-01

O'zbek tili leksikasining boyligi va rang-barangligi uning hududiy shevalarida mavjud bo'lgan so'zlari orqali ham yaqqol namoyon bo'ladi. Shevalarimiz o'zbek adabiy tili leksikasining asosiy boyish manbasi bo'lib, ular nafaqat tilning balki, xalqning madaniy, ijtimoiy va etnik taraqqiyoti bilan ham chambarchas bog'liq hisoblanadi. Dialektologik tadqiqotlar esa til taraqqiyotida mavjud bo'lgan ichki qonuniyatlarni aniqlashda, tilimizda mavjud bo'lgan so'zlarning shakl va ma'no jihatidan turli xil ma'no nozikliklarini kash etishda, shuningdek, qadimiy til qatlamlarini saqlab qolishda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shevalar har bir milliy tilning asosini tashkil etadi hamda u milliy-ma'naviy qadriyatimiz hisoblanadi. Aslida ham ona tili deganda sheva tushunilishi haqiqatga yaqinidir. Shuning uchun ham uni asrab-avaylash, qadrlash zarur[1].

Bugungi kundagi globallashuv jarayonida tilimizga yangi neologizmlar va atamalarning kirib kelishi natijasida shevalarga xos bo'lgan ko'plab til birliklari asta-sekin iste'moldan chiqib ketish holatlari uchramoqda. Shu sababli shevaga xos bo'lgan so'zlarni o'z vaqtida qayd etish, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish hamda adabiy me'yor sifatida tilga olib kirilishi O'zbek dialektologiyasi fanining dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Ushbu maqolada Nurota tumanidagi ayrim hududlar mahalliy shevalariga xos bo'lgan fonetik va leksik dialekt birliklar tahlil qilingan. Tadqiqotning asosiy maqsadi hudud shevalarida uchraydigan ayrim fonetik o'zgarishlar va leksik dialektizmlarni aniqlash hamda ularni adabiy til birliklari bilan qiyoslab tahlil qilishdan iborat.

Shevalarning fonetik xususiyatlari

Shevalarga xos bo'lgan eng asosiy belgilardan biri bu tovush tarkibidagi o'zgarishlar hisoblanadi. Bunday o'zgarishlar asosan tovush almashinuvi va tovush orttirilishi, shuningdek, undosh va unlilarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Nurota tumanidagi ayrim hududlarning mahalliy shevalariga xos bo'lgan asosiy fonetik hodisalardan biri bu tovush orttirilishi hodisasidir. Tahlil qilinayotgan shevada fonetik jihatdan adabiy til me'yorlaridan sezilarli farqlar kuzatiladi va bunday hodisalar ko'plab uchraydi.

Birinchidan, *y* tovushi bilan boshlanuvchi juda ko'pchilik so'zlarning *j* tovushi orqali talaffuz qilinishi kuzatiladi: *yomon-jomon, yig'lamoq-jilamoq*, yoki *Yo'lda yomg'ir yog'yapti* gapining *Jo'lda jomg'ir jovyapti* kabi talaffuz qilinishi. Ushbu hodisa sheva talaffuzining muhim belgilaridan biri bo'lib, asosan undosh tovushlar almashinuvi bilan bog'liqdir.

Ikkinchidan, *i* tovushi bilan boshlanuvchi ayrim so'zlar oldidan *j* tovushi orttiriladi: *ip-jip, ilon-jilon, ingchka-jingichka* kabi. Bu ham proteza hodisasining ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. So'z boshida bitta unlining orttirilishi proteza hodisasi sanaladi. Odatda, aksariyat sonor *r* tovushidan oldin *o'* unlisi orttiriladi: *ro'mol-o'ramol, ro'za-o'raza, rayhon-o'rayhon* kabi[2]. Ammo mazkur hudud shevasidagi so'zlarda unli tovush emas, aksincha, undosh tovushlarning orttirilib talaffuz qilinishining guvohi bo'lishimiz mumkin.

Uchinchidan, ayrim so'zlar boshida undosh tovushlarning orttirilishi kuzatiladi. Xususan, *o'* tovushi bilan boshlanuvchi juda ko'pchilik so'zlar oldidan *v* tovushi qo'shilib talaffuz qilinadi: *o'roq-vo'roq, o'tib ketadi-vo'tib ketadi, o'lmoq-vo'lmoq* va hokazo. Bu hodisa fonetikada proteza deb yuritilib, ayrim o'zbek shevalariga xos xususiyat sanaladi.

Shuningdek, undosh va unli tovushlarning almashinuvi natijasida yuzaga kelgan bir qancha fonetik o'zgarishlar ham uchraydi: *eshik-yeshik, devor-duvol, tog'-tov, sigir-siyir, soch-chach, yostiq-dastiq*. Ushbu misollar shevada fonetik tizimning o'ziga xosligini ko'rsatadi.

[1] Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. –Toshkent.: Navro'z. 2016. 137-bet.4-bet
[2] Sayfullayeva R, Mengliyev B, Boqiyeva G, Qurbonova M, Yunusova Z, Abuzalova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. –Toshkent.: Fan va texnologiya. 2009. 416-bet. 67-bet

Shevaga xos leksik birliklar

O‘zbek tili leksikasi tarixan qadimiy va boy bo‘lib, u uzoq asrlar davomida ijtimoiy hayot, madaniyat va tafakkur taraqqiyoti bilan uzviy holda rivojlanib kelgan. Til tarkibidagi so‘zlarning ayrimlari eng qadimgi davrlardan buyon kishilarning turmush ehtiyojlarini qondirib kelayotgan bo‘lsa, boshqalari esa nisbatan keyingi davrlarda paydo bo‘lgan. Vaqt o‘tishi bilan mavjud so‘zlarning ma’no doirasi kengaygan, ayrim leksik birliklarda semantik o‘zgarishlar va ma’no nozikliklari yuzaga kelgan. Adabiy til leksikasining boyishi va rivojlanishida shevalar muhim manba hisoblanadi. Shoir va yozuvchilar adabiy til leksikasidan tashqari, mahalliy shevalarga xos so‘z va iboralardan keng foydalanish orqali tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradilar. Natijada ayrim sheva so‘zlari ommalashib, adabiy norma darajasiga ko‘tariladi. Biroq shevalarga xos leksik birliklarning asosiy qismi adabiy til doirasiga kirmay, mahalliy nutq xususiyati sifatida saqlanib qoladi.

Shevalar eng qadimiy bo‘lib, odamzot tilga kirgandan boshlab, iste’molda bo‘lib kelmoqda. Bunday o‘ziga xoslikni hozirgi vaqtda osonlik bilan farqlash mumkin: binoyi (tuzuk), pisib (yashirinib), talli (shirinlik), tag‘in (yana), qilanch (yupqa), heyda (yur), singarilar qipchoq lahjasi shevalarida uchraydi[1].

Leksik dialektizmlar ma’no va mazmun jihatdan adabiy tildagi birliklarga yaqin yoki bir xil bo‘lsa-da, shakl tomonidan bir biridan farqlanuvchi so‘zlar hisoblanadi. Tadqiq etilayotgan hudud shevasida bunday birliklarni ko‘plab uchratishimiz mumkin.

Maishiy hayotga oid leksik dialektizmlarga quyidagilarni kiritish mumkin: *supurgi-shibirtki, tuguncha-bo‘qcha, ombur-kampirovuz*. Ushbu so‘zlar kundalik nutqda faol qo‘llanilib, sheva leksikasining muhim qatlamini tashkil etadi.

Chorvachilik va hayvon nomlariga oid dialektizmlar ham e’tiborga molik: *buzoq-buzov, echki – yechki, yosh echki – chibich, musicha – po‘patma*. Bu birliklar xalqning an’anaviy turmush tarzi va xo‘jalik faoliyati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Dehqonchilik va oziq-ovqat bilan bog‘liq so‘zlar orasida: *jigar-bovur, makkajo‘xori-so‘ta, chopiq-g‘ishova* kabi dialektizmlar uchraydi. Ushbu birliklar mahalliy nutqda aniq ma’no ifodalab, adabiy tilga nisbatan farqli leksik qatlamni tashkil etadi.

Shaxsning xulq-atvori va holatini ifodalovchi leksik dialektizmlar ham mavjud: *yolg‘onchi-o‘trukchi, tez-qichab, g‘iybatchi-o‘shakchi, jahli chiqmoq-och-chuvlanmoq, faqat – o‘nkay, yolg‘ondan – jo‘rtaga, shunday qilib – shuytib*. Bu so‘zlar sheva nutqining emotsional-ekspressiv imkoniyatlarini kengaytiradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, tahlil qilingan sheva fonetik va leksik jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Unda tovush almashuvlari, fonetik qisqarishlar hamda adabiy tilda uchramaydigan leksik birliklar faol qo‘llaniladi. Ushbu birliklar xalqning tarixiy xotirasi, madaniyati va turmush tarzini aks ettiradi.

Shevalarga xos til birliklarini ilmiy jihatdan chuqur o‘rganish o‘zbek tilining boyligini saqlash hamda kelajak avlodga asl holida yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur maqola materiallari dialektologik tadqiqotlar uchun muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Resume: This article scientifically analyzes the phonetic and lexical units characteristic of local dialects of the Uzbek language, and highlights their relationship with the literary language and the features of their formation.

Резюме: В данной статье проводится научный анализ фонетических и лексических единиц, характерных для местных диалектов узбекского языка, и освещается их взаимосвязь с литературным языком и особенности их формирования.

[1] Rajabov N. O‘zbek shevashunosligi. –Toshkent.: O‘qituvchi. 1996. 302-bet. 270-bet